

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ikat from Timor and its outer islands: insular and interwoven

Hoopen, H.P.H. ten

Citation

Hoopen, H. P. H. ten. (2021, September 1). *Ikat from Timor and its outer islands: insular and interwoven*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3209220>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3209220>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <https://hdl.handle.net/1887/3209220> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Hoopen, H.P.H. ten

Title: Ikat from Timor and its outer islands: insular and interwoven

Issue Date: 2021-09-01

SAMENVATTING

Ikat from Timor and its Outer Islands, Insular or Interwoven? betreft ontwerp- en weeftechnische aspecten van ikat-weefsels van deze eilandengroep die tot nu toe niet of nauwelijks zijn bestudeerd. Het accent ligt op de periode 1850-1950, toen de meeste ikat weefsels nog vervaardigd werden met traditionele methoden (m.n. handgesponnen garen en natuurlijke kleurstoffen) en voor traditionele, vaak ceremoniële doeleinden. De mate waarin en de wijze waarop motieven en technieken gedeeld werden in de onderzochte regio krijgt daarbij veel aandacht.

Een centraal thema is asymmetrie, een ontwerpaspect met technische consequenties dat vele vragen oproept. Het hangt samen met een sterk dualistische kosmologie die gericht is op complementariteit: het verbinden van tegengestelde elementen zoals hemel versus aarde, mannelijk versus vrouwelijk, jong versus oud, ‘heet’ versus ‘koel’, lokaal versus afkomstig van elders. Bij ikatten zoals bedreven in de onderzochte regio, met de bindingen op een vrij smalle, rondlopend opgespannen schering ontstaan in principe altijd twee gelijke banen stof in parallel. Deze worden (soms verenigd door tussenliggend materiaal dat effen kan zijn of afwijkend gedecoreerd) met de zelfkanten aan elkaar gehecht. Hoezo ontstaat er dan asymmetrie?

Meestal wordt de symmetrie die in de techniek inherent is geaccepteerd voor wat zij is. In dit onderzoek is echter gebleken dat bepaalde categorieën van weefsters gepreoccupeerd waren met het doorbreken van de ‘natuurlijke’ technische beperkingen van de ikattechniek teneinde een asymmetrisch eindresultaat te bereiken.

Door visuele analyse en metingen zijn zeven manieren ontdekt waarop ikats asymmetrisch werden gemaakt. Sommige hiervan zijn relatief eenvoudig, zoals het verplaatsen van een deel van de schering van het ene paneel naar het andere of het omklappen van een deel van de schering zodat de patronen in tegengestelde richting gaan lopen. Andere zijn even complex als subtiel, zoals het dichter op elkaar drukken van een deel van de scheringdraden, waardoor patronen gecompriëerd raken.

Op één eiland, Soemba, bleek asymmetrie een wel heel aparte rol te spelen. De bekende mannendoeken van Oost-Soemba werden altijd geacht zowel in de lengte- als in de dwarsrichting symmetrisch te zijn. Zo stelt Marie Jeanne Adams (1972:4) grondlegster van gedegen ikatresearch: “Het aantal van de banden is altijd oneven en de tekeningen op de middelste band lopen over de volle breedte. Boven en onder dit midden is de volgorde van gekleurde banden en tekening altijd identiek. Dus bestaat de doek uit gespiegelde helften. [...] Het schematische ontwerp van de middelste band is biaxiaal.”

Het onderhavige onderzoek wijst uit dat dit niet juist is. Adellijke en met name vorstelijke Oost-Soembanese weefsters vervaardigden doeken die op het eerste gezicht tweezijdig symmetrisch lijken, maar dat niet zijn. De afwijking van de standaard werd door de weefsters kenbaar gemaakt door minuscule patroonafwijkingen, verstopte sleutels –

alleen herkenbaar voor insiders, zoals andere vrouwen aan de hoven van Oost-Soemba en wellicht ook de edellieden voor wie zulke doeken werden gemaakt.

De analyse van deze verstopte sleutels aan de hand van een fiks aantal voorbeelden corrigeert de gangbare interpretatie en verschaft inzicht in de benutte technische ingrepen. Een sleutel kan bijvoorbeeld bestaan uit een rijtje vissen waarvan er één iets kleiner is dan andere; een rij van twaalf rozetten die allemaal geel zijn, behalve één; of een op de middenas geplaatste vleermuis die één kant opkijkt, terwijl voor symmetrie een diertje met twee kopjes vereist zou zijn, het ene naar links en het andere naar rechts kijkend.

Ikatdoeken die door middel van verstopte sleutels asymmetrisch werden gemaakt vereisen al naar gelang de gekozen constructie twee tot zestien keer zoveel werk als het eenvoudigste ontwerp. Zo'n enorme extra inspanning was alleen mogelijk voor vrouwen aan de hoogste hoven, waar men zich kon permitteren om hen langdurig vrij te stellen van andere werkzaamheden, dan wel voldoende slaven in huis had voor vele vereiste uren extra arbeid. Het prestige van de weefsters voer er wel bij in de zin van Thorstein Veblens 'conspicuous leisure' ([1899] 1931:187). Ook verbanden met de sneltraditie in de onderzochte regio (Ch. 5, 'The women's worthy returns') dragen bij aan inzicht in deze bijzondere weefpraktijken.

Nieuw in *Ikat from Timor and its Outer Islands, Insular or Interwoven?* is voorts het microscopisch onderzoek (Ch. 2) waartoe Adams (1969:71) reeds opriep, tot nu toe zonder navolging. Op basis van enkele duizenden microscopische opnames kon worden geconcludeerd dat er in de loop van de tijd een opmerkelijke verschuiving plaatsvond van zeer fijn garen van sterk wisselende dikte naar regelmatig, iets dikker garen, overigens niet alleen in de onderzochte regio, maar in de hele Indonesische archipel. Ook konden 21 verschillende manieren voor het verbinden van schering en inslag worden onderscheiden. Deze technieken werden weergegeven in een matrix (zie Appendix) die toont welke weefwijzen in welke van de 41 onderzochte regio's bij voorkeur dan wel exclusief werden gebruikt.

Opmerkelijk is dat juist de hier ontwikkelde technische benadering van ikat, voorheen vooral etnografisch en/of cultuurhistorische onderzocht, ons dichterbij de menselijke factor blijkt te brengen. Zo werd dieper inzicht verkregen niet alleen in de handvaardigheid van de weefsters in deze Oost-Indonesische samenlevingen, maar ook in wat hen bewoog. Vrouwen wisten zich in deze veelal extreem competitieve settings te onderscheiden door in hun weven complexiteit en daarmee virtuositeit op te zoeken. Deze studie verschaft niet alleen meer inzicht in dit fenomeen en de achterliggende motivaties, maar ook tal van aanknopingspunten voor nader onderzoek.